

IX

Настав робочий час. Настала оранка поля на озимину, потім косовиця, потім почалися жнива. Роман перестав вчити дітей в своїй кімнаті. Ніколи було йому й читати свої книжки. Робота йшла день у день, бігла невпинно, як гарячий кінь. Соломія втихомирилась, заспокоїлась. Життя в хаті знов плинуло, як тиха невеличка річка, тихо й рівно.

Восени, як тільки обжались і звели хліб, Роман знов засів вчити дітей в своїй кімнаті, знов засів коло своїх книжок. Почалися довгі осінні вечори. Баба Зінька та Соломія сідали прясти; діти пустували в хаті. Роман засвічував лампу і йшов до своєї кімнати. Йому важко було, слухати дитячий крик, важко було дивитись на гармидер в хаті. Він був радий, що знаходив собі в своїй скромній кімнатці спокій, де було тихо й чисто прибрано.

— Чом ти, Романе, не посидиш з нами? Чого ти все тікаєш до своєї кімнати? — питала в його мати.

— Коли, мамо, тут діти кричать та пустують, а мені хочеться читати книжки. Я люблю, щоб в хаті було тихо, як у монастирі.

— Чом же ти не пішов в монастир, як наш сусіда Петро, а взяв мене собі за жінку? — спитала в його Соломія.

Роман мовчки вийшов з хати. Соломія задумалась і зітхнула. Мати примітила, що Соломія зітхнула, і собі задумалась. Діти полягали спати. В хаті стало тихо. Тільки й чути було, як хурчать веретена, коли їх посукували Соломія та баба Зінька.

«Колись він не тікав од мене, не одходив од мого гребіня цілий вечір, все поглядав на мої очі, на мої брови, все говорив зо мною, неначе не міг наслухатись мого голосу. А тепер ніби зумисне запирається в своїй хаті од мене, як чернець в монастирі, все ніби одхиляється од мене, — думала Соломія, посукуючи веретено, котре спускалось аж додолу і крутилось долі, мов дзига, — чи він такий собі на вдачу, чи він більше вже не любить мене. Все ніби забуває про мене, неначе я в його не жінка, а наймичка».

— Чого ти, Соломіє, задумалась? І не говориш, і не щебечеш, і пісень чомусь не співаєш. Що в тебе на серці? Ти неначе вже не та стала, — промовила до Соломи баба Зінька.

— Не та стала? Я, мамо, однаковінька і тепер, як і колись була. Я зроду не журлива і навіть журливих людей не люблю, — обізвалась Соломія, і, щоб затаїти свої сумні думи, Соломія почала любенько та веселенько балакати з свекрухою, а далі ще й пісню почала тихеньким голосом, щоб не побудити дітей:

Ой гаю мій, гаю,

Та густий — не прогляну!

Упустила та голубонька

Та вже б не впіймаю.

Ой, хоч же впіймаю,

Та вже ж не такого:

Не приляже моє серденько

Ніколи до його?

Ця сумна пісня якось неначе сама спала на думку і проти волі й свідомості молодії

молодиці була неначе протягом її глибоко захованих в серці потайних дум. Це був жаль, що вихопився в Соломії з серця проти волі, жаль за втраченим коханням, щастям, яке вона зазнала з милим.

Соломіїн голос задрижав, як дрижав огонь в маленькій лампі, котра стояла на столі. Соломія спинилась на цих словах пісні і не мала сили співати далі. Її думки знов заворушилися і десь глибоко одбилися в серці. Як темні хмарки набігають несподівано на чисте синє літнє небо, важкі думи насунулись на її високе веселе чоло ніби темними хмарками і кинули темний сумний сутінок на веселі очі, на веселий вид. Соломія похилила голову до гребіня.

«Гасне в його любов до мене. А в мені? а в моєму серці? чи гасне, чи ще горить, як літнє сонце на небі? Він сам гасить моє серце... А як мені хочеться любити! Як мені жаль мого гарячого кохання! Невже погасне мов серце так зарані, так несподівано?»

Соломія здавила в своїх грудях важке зітхання: вона знала, що баба Зінька навиглядлива й розумна, вміє добре навиглядати й постерігає, які почування тривожать її душу. Соломія таїлась перед розумною та догадливою свекрухою.

«Ох, втерля я голубонька, втерля та вже й не знаю, чи впіймаю його! Чи приляже ще моє серденько до його? Чи повернеться коли його серце до мене? Не той він став, що був колись; ох, не той!» — думала Соломія, смикаючи пучкою твердо мичку з гребіня.

Час був пізній, а Роман не вертався з своєї кімнати. Мати вже покинула прясти, вже й богу помолилась і куняла, сидючи коло стола та ждучи Романа.

— Час вже спати. Піди, дочко, та скажи Романові, щоб ішов уже спати. Треба позапирати сінешні й хатні двері на ніч, а він не йде.

Соломія пішла в Романову кімнату і швидко вернулась.

— Казав Роман, що буде ще довгенько читати і ляже спати в своїй кімнаті, — сказала Соломія до баби Зіньки.

— Ну, то позасовуй двері засовами, та й лягаймо спати.

Соломія позасовувала двері і погасила світло. Баба Зінька зараз заснула в кімнаті. Соломія лягла коло дітей на полу в світлиці і довго не спала. Діти важко й швидко дихали, кидалися у сні, скидали з себе укривало. Соломія силкувалась заснути, а сон її не брав, а думи ворушилися в голові...

Пішли осінні вечори та ночі все довші та довші. Роман все засиджувався в своїй хатині і частенько лягав там спати. І стали ті довгі вечори та темні осінні ночі ще довшими для Соломії...

Вже й різдво настало, вже й зима минала, а Роман все вчив дітей в своїй хатині, ще й третього хлопця прийняв, котрого учитель вигнав з церковної школи за те, що той був дуже неспокійний та битливий. Вже й дітям надокучило все сидіти за книжкою. Дівчинка часто просилася в баби та в Соломії, щоб пустили її погуляти з дітьми, щоб пустили на сковзалку посковзатись з дівчатами. Роман не пускав дітей. Тільки й була дітям гульня, коли Романові треба було перемолотити кілька кіп жита або проса або поїхати куди на ярмарок.

Сам Роман дуже змінився в той час. Він все ходив до церкви, співав та читав на криласі, вивчив церковний устав, як дяк. Ніколи він не пропускав ні одної служби божої, ні утрени. Він запустив собі бороду й довге волосся на голові, ще й проділив на голові

проділь, неначе монастирський послушник. Соломії дуже не подобалась та борода, кругла, як лопата, русява, аж біла. На щоках з обох боків поросли бурці, та ще й чудні: вони не спускались вниз, а стриміли вбік, неначе пачоси або шматки клоччя, аж вуха закривали. Роман спостився, змарнів, зблід, спав з тіла. Очі стали здорові і витрішкуваті; рум'яні уста пожовкли. Патлата голова, кострубаті бурці, патлаті коси на голові зовсім змінили Романове гарне обличчя. Хто знав Романа молодого та тарного, той тепер не впізнав би його. Він став неначе іншим чоловіком.

— І навіщо ти, Романе, запустив оту бороду та ті патли? — нарікала на його Соломія. — Зглянься на себе, чоловіче! Був чоловік, як повна рожа, а тепер став схожий на патлатого жида. Вже й господи! Постарівся через оту бороду та кудлаті бурці неначе на десять років.

— Ет, одчепись! Не твого розуму це діло. Неблагочестиво для мене голитись та чепуритись, — одказував Соломії Роман.

Соломія мовчала, важко зітхаючи та одвертаючи голову од пелехатого Романового обличчя.

— Романе! годі тобі вже вчити дітей, — говорила мати, — ти й дітей позамордовуєш, і сам ти нидієш.

— Не можна, мамо! треба вчити дітей дві зими, щоб вивчити їх гаразд. Я хочу вивчити сина, щоб він здав екзамен на полегкість в військовій службі. Здасть екзамен — менше прийдеться служити в москалях.

На масниці забігла до Соломії Настя, а за нею слідком прийшов і Денис. Вони забігли, щоб запросити до себе в гості Соломію та Романа. Роман в той час вчив дітей в своїй кімнаті.

— Хочеться мені вбратись в намисто, а намисто в скрині в Романовій кімнаті, їй-богу, вже боюся й доступитись до Романа, боюся йти в ту кімнату. Коли б ви, мамо, пішли та вийняли з скрині намисто. Може, він не буде на вас гримати, як на мене, — говорила до баби Зіньки Соломія.

— Не хочу я йти, не хочу перебаранчати йому. Вчення — спасенне діло, — обізвалась мати.

Соломії чогось заманулось того намиста, вона вже й сама не пам'ятала, коли вбиралась в намисто. Романова неприхильність до неї одібрала в неї охоту прибиратись та чепуритись.

— Ат! за всі голови! Про мене, нехай сердиться, а я таки піду та вийму з скрині намисто, — сказала Соломія, кинувши очима на Настю, в котрої на шиї червоніло вісім разків дорогого товстого намиста.

Соломія увійшла в кімнату веселенько та проворненько і почала одмикати скриню та шукати на дні намиста. Вона стукала віком, брязкала ключами, викидала одягу, що лежала зверху в скрині. Роман скоса поглядав на її веселий вид, на проворні руки, а вона все поралась та тупцяла коло скрині.

— Чи ти швидко перестанеш стукотіти та бряжчати? — обізався Роман, підвівши голову, нахилену над книжкою.

— Ат! одчепись! Перестану, як знайду те, що треба. Отам Денис та Настя прийшли просити мене й тебе до себе в гості, та це я думаю прибратись в червоне намисто!

Може, мене там якийсь бородань полюбить, коли свій бородань...

Соломія схаменулась і замовкла, глянувши на дітей.

— Годі вже тобі отам стукати та гуркати. Ти б уже краще йшла собі або з хати, або в гості та мені не перебаранчала.

— Оце, який ти став недоторканий. Ти ладен мене і в хати випхнути, така я тепер стала тобі нелюба. Але мені є тут діло. Що треба, то треба, — говорила веселенько Соломія та все шпурляла з скрині то свої сап'янці, то усяку одежину, доки знайшла на самому дні своє червоне намисто.

— Кидай лишень книжки та прибирайся швидше, бо там в світлиці Денис та Настя нас ждуть. Певно, будем колодки парубкам чепляти або родини колодки справляти, колодку в пелюшки сповивати. Нагуляємось і наспіваємось, бо тепер же масниця, — сказала Соломія і брязнула разками намиста.

— Йди з хати, бо мені треба скінчити своє діло в школярами. Я потім прийду, — обізвався Роман.

— Ет! одчепись з своїми школярами! Ти б краще зробив, якби на сьогорічні мироносиці справив мені гарного суконного синього жупана. А то ні собі, ні мені нічого гарного не справляєш.

— Навіщо те гарне убрання? Хіба хочеш бога гнівити, чи що?

— Чим бога гнівити? Синім жупаном? Оце сказав! То це, по-твоєму, усі молодичі та дівчата, що ходять в синіх жупанах, гнівлять бога? Схаменися, чоловіче! А я б оце вбралась в суконний жупан, йдучи в гості. А до жупана пристає червоне намисто!

І Соломія стала перед дзеркальцем і почепила собі на шию намисто, в'являючи собі, що на ній надітий новий синій жупан. Вона обернулась до Романа, щоб показати, яка вона гарна в червоному намисті і як вона була б ще краща, якби до того намиста та ще і синій жупан.

— Ой гарно! Господи, як гарно! — обізвався насмішкувато Роман. — По-моєму, молодичам до церкви не слід би і вбиратись в червоні намиста.

— Ще що вигайдай! Може б, ти заборонив нам і танцювати? А ми ось в гостях вдаримо такого тропака, що аж діл двигітиме! Отак-о! — сказала Соломія.

Вона оступилась от дзеркальця, крутнулась і сюди й туди і вдарила легенько тропака проти самісінької патлатої Романової голови.

— Ти й досі така дурна, як і давно була. Тобі б усе крутитись та вертїтись.

— А ти, скуп'яго! Он позапускав чортзна-що ні своїх щоках: дивись, он поросло яєсь клоччя, якісь пачоси, аж гидко дивитись.

Соломія крутнулась на одній нозі і одвернула лице од Романа.

— Був чоловік як чоловік, а тепер звівся на якогось кудляня. Гидко на тебе й глянути. Сидить, як сова на клуні, та тільки сірі баньки витріщає на мене. Ой, не люблю й не дишу!

— Йди собі к дідьку з хати! — підняв голос Роман.

— Ба не піду, бо маю право! Йди сам з хати, коли тобі треба! — заговорила вже сердито Соломія і кинулась вкладати в скриню повиймані та порозкладані речі.

— Йди, кажу тобі.

— Ба не піду, доки не поскладаю усього в скриню. А ви, діти, йдіть вже гуляти, бо й ваша мати і батько гуляти підуть.

Почувши те, діти миттю позакривали книжки і, як ті птиці, шугнули з хати. Роман тільки очі витріщав з того дива то на жінку, то на втікаючих дітей.

— Ти мені школу розігнала!

— І добре зробила! — обізвалась Соломія, з серцем стукнувши віком та замикаючи скриню.

— Ти чортзна-що зробила з твоїм дурним розумом, — сказав сердито Роман. — Хіба ж оце я один вчу дітей дома? Адже ж на Григорах і Кравченко вчить чужі діти дома, і Петренко на Злодіївці вчить чотири хлопці! Що це ти вигадала?

— Ті вчать, бо вони не мають поля. Вони цим на хліб собі заробляють. А в тебе поле, в тебе господарство! Я тобі служу і за наймичку і за наймита, а ти ні про що не дбаєш, тільки про книжки та про молитви.

— Невже я таки ні про що не дбаю, тільки про книжки та про молитви? Я ж не кидаюся і діла. Це на тебе примхи напали.

— Добрі примхи! Поки ти мене любив, я для тебе робила: я робила свою й твою роботу. Тепер я тобі не жінка, а тільки наймичка. Спасибі тобі за таку ласку.

Соломія дзенькнула ключем в замку і посунула скриню під стіну. Вона стала перед самим лицем Романа, червона од гніву. Попереду вона все говорила з ним пустуючи та жартуючи, бо рідко коли сердилась. Тепер, зобіджена зневагою свого чоловіка й байдужістю до її краси, вона розлютувалась. Вона була сердита, що не може вернути згасаючого кохання і в йому і в собі.

— Сидить розкудланий, розпатланий, витріщивши очі! Подивись он в те дзеркало, на що ти став схожий! Колись був пишній, як повний місяць, а тепер став якимсь виродком. Я тебе любила, як літнє сонце. А ти неначе вкрав з неба сонце серед дня і сховав од мене. Мені світ став немилий. А ти викрав з мого серця любов крапля за краплею. Кого ж я буду любити? З ким буду тішити свою душу?

Соломія вже говорила, неначе голосила. Бідна молодиця почувала, що в її серці щось втрачає заживок, щось помаленьку замирає, от-от вмере...

— Кого я буду любити... гм... Оце так штука!

— Нікого не люби, — сумно обізвася Роман, — тим молодицям чортзна-що на думку приходить.

— Нікого не люби... коли ж я хочу любити, — обізвалась Соломія.

— Це вже хтось тобі навис на очі. Щось. таке та є! — обізвася Роман.

— Ніхто мені не навис на очі. Я тебе полюбила і більше нікого в світі не буду любити.

Соломія і справді своїм серцем була схожа на пишну квітку теплих країв, котра раз тільки викидає одно стебло, раз цвіте і потім навіки посихає. Соломія раз полюбила на своєму віку, полюбила гаряче і вдруге вже не могла кохати іншого.

— Подивися на себе! На кого ти тепер став схожий: кудлатий, пелехатий, неначе в клоччя вбрав голову. Ой господи! Не то жид пелехатий, не то пасічник, не то дяк, не то лірник, що співає Лазаря на ярмарках. Сидить, вилупивши очі, мов та жаба на купині. Ти хоч би для мене прибрався, та обголився, та причепурився. А то став якимсь спасенником та святенником; ти хочеш присвятитись, а я хочу жити й любити!

Соломія вхопила ножниці, котрі лежали на столі, і кинулась до Романа.

— Дай сюди оті патли! Я тобі чисто пообтинаю оті пачоси на щоках, оту бороду, оті

коси, то, може, знов станеш гарний, який ти колись був.

І Роман не зоглядівся, як Соломія чикнула ножницями, одтяла йому стремкі бурці з одного боку, а потім одшматувала клапоть русявої бороди.

— Чи ти здуріла сьогодні, чи знавісніла! — обізвався Роман, схопившись з стільця. — Ну та й вітрогонка ж ти навісна!

Він в одну мить вхопив її за руку, вирвав ножниці, потім вхопив її за шию, одчинив двері і пхнув у сіни в усієї сили. Соломія неначе перелетіла вузькі сіни і вдарилась об двері противної хати, аж двері загули. Денис кинувся до дверей і одчинив їх. Перед дверима стояла Соломія і плакала. В неї щоки лисніли од сліз.

— Що це таке? Що сталося? — крикнув Денис. Соломія обернулась назад, побігла через сіни, одхилила двері в Романову кімнату і крикнула пронизуватим, неначе не своїм голосом.

— Я тебе зненавиділа! Ти мені противний! Поганий! Гидкий! Я тебе покину, наймуся за наймичку, а з тобою не буду жити, не буду!

Вона гуркнула Романовими дверима, вскочила в світлицю, сіла на лаві коло мисника, обернула голову до стіни і заплакала, закривши лице ліктем та засуканим по лікоть рукавом сорочки.

— Чого це ти, дочко, розплакалась? Що там у вас в Романом скоїлось? — питала в Соломії баба Зінька.

Соломія плакала, аж хлипала, як дитина. Діти замовкли і тільки поглядали на Соломію. Дівчина й собі скривилась і була наготові заплакати. Настя й Денис мовчали.

— Чого це ви полаялись? — спитав Денис в Соломії. Соломія мовчала і втирала сльози рукавом.

— Єт! звичайна річ. Полаялись та й помиряться. Хвалить бога, що не побились; в других і це буває, — обізвалась баба Зінька неначе спокійненько, але в неї на душі було зовсім не спокійненько; вона вже давно примітила, що між Романом та Соломією є якась незгода, що любов і згода між ними згасає. Баба задумалась.

— А ходімо до Романа та скажемо, щоб він одягався та йшов до нас в гості, — промовила Настя до Дениса.

Вона увійшла до Романа в хату. Роман сидів на стільці коло стола. Коло його на долівці валялися шматки бурців та бороди. В Романа не ставало одного бурця, а борода стриміла з здоровим визубнем з одного боку, неначе вищерблена лопата. Роман був смішний з нерівною, вищербленою бородою та з одним бурцем, котрий стримів, як шматок клоччя, приліплений коло одного вуха.

— Ой лишечко, який ти смішний! — крикнула Настя на всю хату і зареготалась.

— Хто це тобі покалічив бороду та бурці? — спитав Денис.

— Та ота ж навіжена стрибуха, — тихо обізвався Роман.

— І добре зробила. Йй-богу, я б і сама це зробила, якби Денис був такий патlach, як оце ти, — сказала Настя.

— Але з такою бородою не можна тобі йти між люде, — обізвався Денис.

— Авжеж не можна, бо тепер на тебе і твої собаки брехатимуть, — сказала Настя.

— Давай я тобі зрівняю бороду, — промовив Денис, взявши ножниці.

— Геть, — сказав Роман, — я сам зрівняю. І він взяв ножниці, став перед дзеркалом і

підтяв бороду кругом, ще й другого бурця обстриг.

— Ой Романе! тепер ти став схожий на посмітнюху або на старого німця, — промовила Настя.

Роман одягся і вийшов у світлицю. Соломія вже переплакала і мила миски та полумиски. Вбігла й Настя і розказала матері, як Соломія обчиржила Романові бурці та бороду.

— Одягайся, Соломіє, бо вже зтого й вечір буде, — сказала Настя.

Соломія одяглася і навіть не глянула на Романа. Усі вони вийшли з хати. Зосталася в хаті баба Зінька з дітьми та своїми невеселими думами.

«Ох, не борода, не патли винні! — думала баба Зінька.— Щось між ними починається погане. Роман осунувся, мов старий дід, хоч за пасічника його садови в пасіку. Ой, коли б чого не вийшло між ними поганого».

А тим часом Соломія йшла в гості поруч з Настею та Денисом і щебетала, неначе того дня ніякого змагання й сварки в неї з Романом не було. Тільки до Романа вона й слова не промовила.

В Денисовій хаті вже збирались гості, сходились молодіці. Денис, оженившись, поставив собі нову здорову хату в кімнатою. Світлиця була просторна, кімната на помості. Вікна були чималі, на шість шибок. І в світлиці, і в кімнаті на стінах були понавішувані здорові нові образи, котрі веселили світлі хати ясними різкими свіжими фарбами. Денис став добрим господарем, прикупив собі землі, розвів добре господарство. Настя вдалася на свою матір і була невсипуща господиня.

Поприходили в гості й парубки, котрим молодіці почепляли колодки. Вони поставили могорича, а Настя наварила вареників. Випивши по чарці — по другій, молодіці почали дуріти та сповивати повивачем колодку, убгавши її в пелюшки. Почалися смішки та жарти. Соломія усім давала привід, смішила усіх і сама реготалась, неначе вона й не змагалась і не лаялась з Романом того таки дня. Довго усі гості пили та гуляли, грали в піжмурки, в тісної баби. Один парубок заграв на сопілку козачка. Молодіці почали танцювати. Соломія танцювала, щебетала, з усіма жартувала. Вона хотіла піснями, танцями та жартами запаморочити своє затаєне горе, як п'яниці заливають лихо горілкою. Але недавня сварка з Романом неначе іскорками вилітала з її гострих очей. В очах її часом блискав гнів; іскри гніву часом неначе проривались через веселі блискучі очі і сипались в порожній простір, падали часом на одну мить і на Романа. Увесь вечір вона ні разу не пожартувала з Романом, не зачепила його й словом, неначе його й в хаті не було. Соломія крутилась, вертілась, співала й танцювала так, як давно вже не веселилась. Але затаєне горе, захирані муки визирали через дикий блиск очей.

Роман сидів цілий вечір мовчки і тільки дивився сумними очима на ті пустощі молодіць, парубків та чоловіків. Од того смутку він не мінавав ні однієї чарки.

— На що це ти, Романе, так обчиржив собі бороду, неначе німець? — питали в Романа молодіці.

— Щоб Соломія мене більше любила, — знехотя обізвався Роман і подивився на Соломію.

А Соломія тільки зирнула на його гострим та швидким поглядом. Неначе огнем сипнули її очі. В очах блиснула ненависть.

Тим часом молодиці сповили на лаві колодку, обмотали її повивачем, а Соломія вхопила колодку, взяла її на руки, неначе дитину, і понесла до стола. Вона пищала, вдавала голосом, неначебто та дитина плаче. Молодиці пішли за Соломією слідком і заспівали коліскової пісні. Не доходячи до стола, Соломія спіткнулась і впустила колодку додолу. Здійнявши руки вгору, Соломія несамовито крикнула, неначебто вона й справді впустила живу дитину. Той крик був такий несамовитий та дикий, що перемиг клікит та шум в хаті. Роман іздрігнувся од того крику. Навіжений крик Соломії пронизав його, неначе гострим ножом, як дикий крик божевільного. В Романа ніби полізли по спині комашки, і йому чогось здалося, що Соломія встромила йому в груди гострий ніж.

Молодиці поклали колодку на столі, посідали кругом стола й почали пити по чарці, ніби справляли родини колодки. Соломія пустувала коло стола, прикидалась, ніби вона забавляє дитину, цмокала до неї губами, осміхалась, хапала за носик пучками, лапала за вуха, здавлювала головку долонями, а далі почала співати дитячої пісні голосно на усю хату. В хаті аж гуло од гаму, од клекоту. Усі випили добре, усі говорили голосно, і ніхто нікого не слухав. Хата гула, неначе в улику бджоли, коли пасічник стукає в улик, щоб погнати бджоли вгору. А Соломіїн голос перемагав той клекит і пронизував повітря, як гострий ніж.

Несподівано Соломія, дуріючи, вхопила колодку з стола і з усієї сили кинула її сторч головою додолу.

— Коли твій батько не любить твоєї матері, то й я тебе не буду любити! Оце тобі за батька така смерть! — крикнула Соломія і знов зареготалась голосно на всю хату чудно й дико, як часом регочуться божевільні.

Роман підвів на неї смутні очі, і знов у його по спині неначе полізли комашки од того божевільного реготу.

— Та не дурій-бо так, Соломіє! Ото розпустилась, неначе збожеволіла! — крикнули молодиці, і одна з них підняла сповиту колодку і знов поклала на столі.

Молодицям, очевидячки, не сподобалась така чудна вихватка, не сподобався такий чудний Соломіїн жарт. Декотрі притихли, декотрі поглядали на Соломію сердито.

— Це вже не знати що, а не жарти, — обізвалась одна молодиця, — так ніхто не справляє колодки. Жартуй, Соломіє, та й міру знай.

Але про цю неприємну Соломіїну вихватку швидко усі забули. Знов загуло в хаті, неначе в улику, знов забалакали молодиці. Сопілка заграла. Один парубок прийшов з скрипкою, швиденько направив її, підвів струни під голос сопілки і скрипка пристала незабаром до сопілки. Молодиці знов пішли в танець і задріботіли по хаті. В хаті неначе справляли весілля, а не родини колодки.

Соломія танцювала несамовито, ще й приспівувала. Од духоти, од шуму, од співів, од бренькання та од напрямки скрипки в Романа почала крутитись голова. Він попрощався з Денисом та Настею і пішов додому. Тиха ніч, маленький мороз надворі висвіжили його запаморочену голову. Він ішов додому тихою ходою, а Соломія все не сходила в його з думки. Він і тепер неначе чув її несамовиті крики, неначе й тепер бачив, як вона кинула об землю сповиту колодку і промовила нахвалку проти його.

«Нахвалялась мене покинути, казала, що не любить мене, що вона мені більше не жінка, а наймичка, — думав Роман, вертаючись до своєї хати, — чи то вона правду казала,

чи, може, тільки нахваляється проти мене? Ой, коли б вона й справді не заподіяла якого лиха! Які несамовиті були її жарти. Її крик!»

Він увійшов у сіни і повернув до своєї кімнати. Там він, не засвітивши світла, ліг на постіль і заснув важким сном. Пізно вернулась Соломія додому і насилу достукалась, поки розбудила стару Зіньку. Зінька одсунула завіртку і пустила Соломію в хату, не промовивши ні одного докірливого слова за те, що Соломія загулялась і запізнилась.

Другого дня Соломія, зваривши обід, думала вже забрати свою одежу та покинути Романа. Вона думала пересидіти який час у свого батька, а потім піти в найми до яких-небудь панів в Білій Церкві. Замівши хату й сіни, вона збрала сміття в дрантину і вискочила надвір босоніж і в одній сорочці. Надворі дув вогкий та холодний вітер. Соломія прибігла до воріт і сипнула сміття через тин. Вона побачила, що проти самого двору на улиці загруз в калюжі та багні жидівський віз по самісінькі маточини. Старий білоцерківський Аврум їздив по селі і скуповував та міняв на каблучки усяку старовизну. Аврума знало усе село. То був старий убогий жид, тихий та смирний, як ягня, і трохи чудний. В його був неначе дитячий розум, і говорив він ніби дитячим та жалібним голоском, хоч сам був високий на зріст та широкоплечий. Доброго Аврума усі жалували на селі і давали йому на полудень хліба та цибулі, неначе старцеві. Сухоребра шкапа напружувалась, аж ребра в неї випинались, але не мала сили витягти воза з багна. Аврум підпихав воза. силкувався, мучився, ньокав, але віз стояв на одному місці.

Соломія вгляділа Аврума і, як стріла, кинулась просто в грязюку, щоб допомогти Аврумові. Вона стала позад воза поруч із Аврумом і почала з ним підпихати воза. Коняка рушила з місця і витягла воза з калюжі. Соломія вернулась у хату і мусила одмивати грязь з ніг в ночвах.

Вночі вона вже заслабла. Тіло запалилось гарячкою. Тиждень вона пролежала в гарячці, нікого не впізнавала, нічого не їла. Роман покликав фершала, але й ліки не помагали. Вже думали, що Соломія вмре, вже Роман покликав священика, щоб висповідати й запричастити її. Батюшка сповідав і причащав Соломію вже нечувственну.

Аж через два тижні Соломія почала одужувати і насилу виходилась вже перед Великоднем.

— Ой дочкої і чого тобі було лізти в ту грязюку та ще й босоніж і в одній сорочці? Бач, якого лиха дістала собі, — докоряла баба Зінька Соломії.

— Коли, мамо, мені жаль стало і Аврума, і його сухореброї шкапи, а я так і кинулась йому до помочі, як стояла: мені тоді чоботи і в думку не прийшли, — одмагалась Соломія.

На страстному тижні в Соломії ледве стало сили, щоб одговоритись. Усі великодні святки вона ніби чевріла, а не жила, а на мироносиць вона все-таки носила хреста кругом церкви, хоч і в старому жупані.

Доки Соломія одужувала та набиралась здоров'я, вона ніби й не примічала Романа. Він ходив перед її очима, говорив до неї; вона обзивалась до його, говорила з ним, але не почувала в своєму серці до його ні любові, ні ненависності. Але як тільки здоров'я вернулось до неї, як тільки рум'янець заграв на її щоках, вона знов почувала, що ненавидить Романа, через силу видержує його погляд. Весна розгорювалась. як сухі дрова в печі. Сади зацвітали, квітки розпукувались; земля пишалась, прибираючись в зелене листя та квітки, а Соломія почувала, що в неї в серці розцвітається не любов, а розвивається ненависність,

неначе вона тільки недавно гуляла в Дениса, де справляли колодку, і тільки що вернулась з тієї гулянки, а в неї досада на Романа аж кипіла. Соломія неначе проспала весь час своєї хвороби, як одну довгу ніч, і тільки тепер знов прокинулась вранці з давнім серцем, з давнім почуванням обіди й ненависності до Романа.

Після мирносиць сіли обідати. Якраз проти Соломії за столом сидів Роман. Соломії він був такий противний, що вона не могла дивитись йому в вічі. Вона брала ложкою страву, одвертала очі і все дивилась у вікно. Роман говорив до неї. Соломія обзивалась до його, але й не глянула на його. Баба Зінька примітила, що Соломія одвертає од Романа очі, і задумалась. І бабі вже їжа не йшла на думку. Вона поклати ложку на стіл і перестала обідати.

«Ой боже мій єдиний! Як вона його ненавидить! І не гляне на його, і очі й лице одвертає од його. Я ж думала, що вона через свою слабкість забуде про свою кривду, оговтається, обживеться з ним. І якось воно перетреться, перемнеться, та й лихо минеться, і все буде гаразд. Ой боже мій милий! Недурно ж я боялася її за невістку брати. Неначе душа моя чула, що з їх вийде недобірна пара. І так воно вийшло. Ой, не до пари, не до пари їй мій Роман!» — думала баба Зінька, вставши з-за стола.

Роман пообідав і зараз пішов до своєї кімнати. Соломії здалося, що з неба сплили хмари, а надворі зразу вияснилось, а в хаті ніби стало ясніше, і на душі в неї стало веселіше.

«Ой, важко мені жити на світі! — думала бідна молодиця, перемиваючи миски та ложки. — Чогось мені світ став немилий; щось важке налягло мені на серце й душить мене. неначе важкий камінь. Чи довго воно мене буде душити? Невже довіку? А що ж буде далі? Я його ненавиджу; і де він ступить, слід мені його противний. Як він вийде з хати, мені неначе легше дихати. І що мені на світі божому робити? Що почати?»

Соломія складала на прилавку перемиті миски, та полумиски, а сльоза за сльозою текла по її щоках і капала краплями на її позакачовані вишивані рукава.

Од баби Зіньки не потаїлись і ті краплі сліз.

«Ой боже мій милий! розцвітає молодиця після хвороби, але не розцвіте вже її серце до Романа. Що мені робити, що почати, і сама не вгадаю, — думала баба Зінька, — піду та найму молебінь. В цьому ділі як бог не допоможе, то й ніхто не допоможе: може, один бог наверне її серце до мого Романа».

Баба Зінька перестріла священика, як він ішов до церкви на службу. І просила його одправити молебінь та окафіст за Соломію та Романа.

— Та не кажіть же, батюшко, про це нікому, навіть матушці. Я оце вже й не йшла до вашої господи, щоб часом наймички не підслухали, про що в мене з вами буде розмова. Піде поговор, піде по селі недобра слава про моїх дітей. Ой боже мій єдиний! З усіма дітьми мені добре повелось, а з цими на тобі на старість такий клопіт! Недобірна пара з їх вийшла. Нахвалялася Соломія, що покине Романа,

— Оце погано! — обіззався батюшка. — Ти вже, Зінько, не мішайся до їх справи, нічого не говори, бо тільки розворушиш огонь.

— Ой батюшко! я вже й не микаюсь в їх діло, і змовчую, і ласкавенько говорю до Соломії, та все до неї з ласкавим словом та тихою розмовою, бо вона й робоча, й добра, та... Ой, горенько мені, та й годі!